

Kimmo Katajala

Kansalliset käsitteet valinkauhassa

Historiantutkimuksen piirissä keskusteltiin kolmisenkymmentä vuotta sitten kiivaasti siitä, kuinka tulisi tulkita ja nimittää kolmea Suomen historian keskeistä käännekohtaa, ns. Porvoon valtiopäiviä 1809, ns. sortokausia ja vuoden 1918 kevään sotatapahtumia. Kimmo Katajala tarkastelee sitä, kuinka näistä tapahtumista käytetyt nimitykset ovat käsitteellisessä suhteessa toisiinsa, kuinka historiantutkimuksen paradigma on näiden tapahtumien uudelleentulkinnan kautta muuttunut ja sitä, näkykö historiantutkimuksen paradigmanmuutos 1990-luvulta nykypäivään julkaistuissa lukion historian oppikirjoissa.

Melko tasan 40 vuotta sitten, odoteltaessa Suomen 60-vuotispäiviä, kirjailija ja runoilija Paavo Haavikko julkaisi pamflettimaisen teoksensa *Kansakunnan linja: Kommentteja erään tuntemattoman kansan tuntemattomaan historiaan 1904–1975*.¹ Kuten Haavikon kohdalla oli tuohon aikaan tapana, hänen esittämänsä tulkinnat herättivät keskustelua ja saivat osakseen sekä kielteistä että myönteistä kritiikkiä.² Ylipäättään Haavikon esittämiä näkökulmia pidettiin kuitenkin tuoreina.

Haavikon mukaan Suomen asema Ruotsin yhteydessä oli ollut olla lähes siirtomaa, jossa eliitti riisti kansaa. Sen sijaan autonomian aika Venäjän yhteydessä oli ollut Suomelle hyvää aikaa – liian hyvää jatkuakseen. Haavikon mukaan Venäjältä muodostui vuosisadan lopulla piskuisen Suomen markkina-alue, jota maa sumeilematta hyödynsi saamiensa, hankkimiensa ja luulottelemiensa erityisoikeuksien turvin. ”Sortokaudet” olisi ymmärrettävä Venäjän näkökulmasta valtakunnan yhtenäistämisenä, kirjoitti Haavikko. Sisällissodan 1918 syyinä oli Haavikon mukaan

elintarvikepula ja siihen liittyneet todelliset ja luulotellut jännitteet.

Itsenäisen Suomen kahta ensimmäistä vuosikymmentä Haavikko kutsui ”Tannerin tasavalaksi”. Sitä eivät luonnehtineet oikeistoliikkeet ja vasemmiston oikeuksien rajoittaminen vaan ajan kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellinen demokratian säilyttäminen. Toiseen maailmansotaan Suomi ajautui Haavikon mukaan pyrkiessään turvaamaan alueensa, itsenäisyytensä ja puolueettomuutensa, tässä tärkeysjärjestyksessä. Sodan jälkeisiä ”vaaran vuosia” Haavikko kuvaa poliittisen kuohunnan sijasta maan rakentamisen kaudeksi. Kekkonen valtakausi – jota siis edelleen elettiin kirjaa kirjoitettaessa – oli Haavikolle ”Yhden miehen maa”, jota hän kuvasi enää aforististen ajatelmien kautta.

Suurin osa näistä tulkinnoista ei ollut kokonaan uusia, vaan samankaltaisia äänenpainoja oli kuultu historiantutkijoiden piiristä jo 1960-luvun lopulta lähtien. Uutta Haavikon teoksessa oli näiden näkökulmien nostaminen Suomen historian pitkän linjan hahmotuksen tulkinnalliseen keskiöön. Historiantutkijoiden enemmistö tulkitsi kuitenkin menneisyyttä edelleen toisin: Suomi oli ”Ruotsi-Suomen” itäinen osa vuoteen 1809 jolloin siitä tuli Venäjän imperiumin yhteydessä autonominen valtio, autonomian aikana Suomi kypsyi itsenäisyyteen, jonka kahleeksi Venäjän ahdas byrokraatia ja voimistuva hallinnollinen ote kävivät ja vapaussodassa 1918 taattiin Suomen edellisenä vuonna saavuttama hauras itsenäisyys. Haavikon ”toisinajattelu” on ajallisesti looginen ja ymmärrettävissä nimenomaan Kekkonen ajan 1960- ja 1970-lukujen historiankirjoituksen paradigmoja vasten ja tavallaan niiden antiteesinä. Haavikko itsekin kirjoittaa:

1. Paavo Haavikko, *Kansakunnan linja. Kommentteja erään tuntemattoman kansan tuntemattomaan historiaan 1904–1975*. Otava 1980 [1. painos 1977].

2. Esim. Jaakko Paavolainen, Kirjailijan näkemys Suomen historian peruslinjoista. *Historiallinen Aikakauskirja* 76 (1978), 298–299; Jouko Vahtola, Oma-peräisiä huomioita kansakunnan historiasta ja sen vääristämisestä. *Kaltio. Pohjoissuomalainen aikakauslehti* 3 (1978), 70; Juha Partanen & Kari Toikka, Antisnellman. *Tiede ja Edistys* 3:1 (1978), 64–68.

Kimmo Katajala on Itä-Suomen yliopiston Suomen historian professori.
Sähköposti: kimmo.katajala@uef.fi.

*Historiankirjoituksessa on kysymys todellisuusmal-
lista. Se on mobile, jossa kaikki osat eivät vain liiku
vaan myös muuttuvat suhteessa toisiinsa ja katso-
jaan, joka hetki. Siksi on historiankirjoittajalle hyö-
dyksi luja usko käsitteisiin, vahva todellisuudenta-
jun puute ja suuri taipumus juristeriaan.*³

Haavikon johtava ajatus – jota hän ei pystynyt täy-
sin itsekään noudattamaan – oli, että historiankir-
joittaja ei tapahtumien syitä pohtiessaan saa
”muistaa” mitä kuvatun tapahtuman jälkeen on
tapahtunut, koska lopputulos johdattaa etsimään
tapahtumien syitä siitä käsin. Näin runoilija haas-
toi historiantutkimuksessa ja -kirjoituksessa val-
linneen paradigman Suomen vääjäämättömästä
kehityksestä ja kypsymisestä kohti vuonna 1917
toteutunutta itsenäisyyttä.

Käsitteet kuljettavat historioitsijan kynää

Haavikko esitti suomalaisen historiantutkimuk-
sen nurkkakuntaisuutena, joka määrittä mennei-
syyden tulkinnat päämäärähakuisesta, kansalli-
seen itsenäisyyteen tähtäävän historiaparadig-
man näkökulmasta. Merkittävimpiä tuon paradig-
man ylläpitäjistä ja määrittäjistä olivat kansallisen
historiankirjoituksen lopputuloksen näkökul-
masta luomat ja omaksumat käsitteet. Venäjän
valtakunnan yhtenäistämispoliitikasta tuli Suo-
messä ”sortokausia”, koska Suomi itsenäistyi ja
nuorsuomalaisten ja aktivistien tavoitteet, joiden
näkökulmasta yhtenäistämistoimenpiteet olivat
sortoa, toteutuivat. Vuoden 1918 kapinasta tuli
”vapaussota”, koska kansallisen eheyden nimissä
oli tarpeen korostaa venäläisen sotaväen ajamista
pois maasta. Sodassa voitti Suomen kansa, valkoi-
nen talonpoikaisarmeija.⁴

Haavikko pyrkiikin teoksessaan selvästi vältte-
lemään sellaisia kansallisen historiankirjoituksen
lanseeraamia käsitteitä, jotka kantavat tapah-
tuma-ajan jälkeen niille annettujen merkitysten
painolastia. Tämä näyttää ärsyttäneen historian-
tutkijoiden ammattikuntaa suuresti, mikä lienee
ollut Haavikon tarkoituksin. Kuten Jaakko Paavo-
lainen *Historiallisen Aikakauskirjan* arvostelus-
saan huomioi, Haavikko käyttäa vuoden 1918

sotatapahtumista käsitteitä ”kapina” ja ”sisällis-
sota”.⁵ Sen sijaan hän ei käytä vahingossakaan
käsitettä ”vapaussota” tai etenään Kekkonen ajan
yhteiskunnallista konsensusta hakenutta käsitettä
”kansalaisota”. Haavikko ei myöskään kirjoita
vuosista 1899–1905 ja 1908–1917 ”sortovuosina”
vaan ”yhtenäistämisenä”. Haavikko asettautuu
kansallisen historiankirjoituksen paradigmaa hal-
linneiden 1900-luvun alun aktivistien ja nuorsuo-
malaisten tulkintakehikon sijasta Venäjän keisarin
näkökulmaan, jolle – samoin kuin hänen venäläi-
sille alamaisilleen – oli mahdotonta ymmärtää,
ettei itsevaltiain voinut yhdessä pikkuriikkisessä
valtakuntansa kolkassa määrätä postimerkeistä,
puhelinlaitoksesta, rautateistä tai asevelvollisuus-
kutsunnoista. Olivathan nämä asiat olleet vielä
aivan tuntemattomia, kun Aleksanteri I vuonna
1809 kohotti suomalaiset ”kansakunnaksi” ja tur-
vasi Suomelle sen Ruotsin aikaiset ”perustuslait”.
Suomalaisten näkökulmasta asia nähtiin oikeu-
dellisenä: ”Heidän mielestään kysymys oli juridi-
nen. Oli vain katsottava kuinka mahdolliset eri-
mielisyydet oli sata vuotta aikaisemmin sovittu
ratkaistavaksi”, kirjoitti Haavikko.⁶

Haavikon kirjassa minua on viehättänyt
1980-luvulta lähtien hänen tietoisuutensa käsittei-
den kantamista julkisista ja piilosisällöistä, niiden
liittymisestä laajempaan kertomuksen kehukseen,
kansalliseen narratiiviin. Käsitteet ovat loogisessa
ja myös keskenään määrävässä suhteessa toi-
siinsa: jos käytät tiettyä käsitettä kuvatessasi yhtä
tapahtumaa, seuraa siitä usein, että käytät myö-
hemmästä tapahtumasta myös aivan tiettyä käsi-
tettä. Nämä keskenään loogisessa suhteessa ole-
vat käsitteet joutuvat kummalliseneen valoon, kun
historian ”mobilessa” asettaudutaan pois Suomen
historian kansallisesta positiosta. Tämä näkyy
nykypäivänä konkreettisesti, kun suomalainen
historioitsija yhä useammin yrittää kirjoittaa
maansa historiasta vieraalla kielellä ulkomaiselle
yleisölle, jolla ei ole tietoa kansallisessa historian-
tutkimuksessa omaksuttujen käsitteiden kanta-
mista merkityksistä. Kirjansa avauksessa Haa-
vikko kirjoittaa: ”On ilmeisesti niin, että historiaa

3. Haavikko 1980, 8.

4. Pauli Kettunen. *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino 2008, 33.

5. Paavolainen 1978, 296.

6. Haavikko 1980, 25.

kirjoitettaessa kynää johtavat sanat ja käsitteet, pelot ja toiveet, itse kunkin ideologia.”⁷

Käsitteillä rakennettu kansa ja valtio

Pauli Kettunen on kirjoittanut Ulrich Beckiin viitaten metodologisesta nationalismista, jossa kansallinen katse rajaa ”tarkkailijaperspektiiviä”.⁸ Tällaisena kansallista katsetta ylläpitävänä tekijänä Kettunen esittää yhteiskunnan ja kansallisvaltion käsitteet samaistavan tulkinnan. Mielestäni Beckin esittämä metodologisen nationalismin ongelma koskee suurta osaa kansallisen historiankirjoituksen vakiintuneesta käsitteistöstä. Tämä koskee erityisesti kansallisen kehityskertomuksen kannalta keskeisistä tapahtumista käytettäviä nimityksiä – edellä esitetyissä Haavikon esiin nostamissa esimerkeissä erityisesti käsitteitä ”sortovuodet”, ”vapaussota” ja ”kansalaissota”.

Jos käytämme esimerkiksi käsitettä ”sortovuodet” kiinnitymme samalla tulkintaan, jonka mukaan Nikolai II rikkoi vuonna 1809 annetun hallitsijanvakuutuksen, jossa Aleksanteri I turvautessaan Ruotsin aikaiset ”perustuslait” periaatteessa perusti Suomen valtion, joskin autonomisena yksikkönä Venäjän keisarikunnan kyljessä.⁹ Nykyään historiantutkijoiden ammattikunnan näkemys asiasta alkaa pääsääntöisesti olla kuitenkin toinen: esimerkiksi Henrik Meinander kirjoittaa tuoreessa Suomen historian yleisesityksessään (2014), että kyse oli lähinnä hallitsijanvakuutukseen liittyneistä rituaalisista kohteliaisuuksista.¹⁰ Ajatus autonomisesta valtiosta rakentui jälkimmäisen näkemyksen mukaan muutamana seuraavana vuosikymmenenä käytännön byrokratian rakentumisen ja eurooppalaisen esimerkin kautta syntyneen kansallisen heräämisen myötä.

Vaikka monet Haavikon kirjassaan esittämät näkemykset olivat jo aikalaistietämyksenkin

valossa joko puutteellisia tai aivan väärää, arvokasta hänen teoksessaan oli sen tietoinen pyrkimys pois historiantutkimuksen kansallisesta katseesta: yritys katsoa sellaisia vakiintuneita historiantutkimuksen konventioita kuin sortokaudet, vapaussota–kansalaissota, talvisota ja vaaran vuodet, ikään kuin ulkoa päin uudesta näkökulmasta. Kari Paloseen tukeutuen Pauli Kettunen suosittelee, että tutkijan olisi pyrittävä tarkastelemaan ”omaan kulttuuriaan vieraana kulttuurina, tutkimaan Suomea tuttuna ulkomaana [...] Tutkijan olisi otettava etäisyyttä siihen keskusteluun, johon hän osallistuu.”¹¹ Tällöin kielenkäyttöön vakiintuneet historian käsitteet alkavat näyttää kyseenalaisilta, elleivät mahdottomilta.

Käsitteet ja historiatulkintojen rakenteet oppikirjoissa

Historiantutkimuksen käyttämät käsitteet poikkeavat usealla tavalla esimerkiksi luonnontieteiden käsitteistä, jotka ovat, enemmän tai vähemmän, eksakteja ja muuttumattomia. Historian ammattiterminologia ponnistaa osittain jokapäiväisestä kielenkäytöstä¹², niistä merkityksistä joita ilmiöille annetaan hahmotettaessa yhteiskuntaa ja sen tapahtumia. Kulloisenkin käsitteen käyttäjän tulkinta yhteiskunnallisista tapahtumista määrittää hänen käyttämänsä käsitteet. Siksi on keskustelunalaan asia, mitkä käsitteet muodostavat historian professionaalisen kielen.¹³ Historian professionaalinen kieli on siten sidoksissa kunkin ajankohdan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja siitä esitettyihin tulkintoihin. Tähän viittaa myös Jaakko Väisänen kirjoittaessaan oppikirjojen käyttämien käsitteiden ja tulkinnallisten kontekstien välisestä suhteesta: ”Kyse on oppikirjan strategisista valinnoista suhteessa siihen, minkä kulloisenkin yhteisön arvoja, asenteita ja ideologioita oppikirjat edustavat kulloinkin.”¹⁴

7. Haavikko 1980, 7.

8. Kettunen 2008, 17, ks. myös viite 8, 229.

9. Tämä edelleen suomalaisten historiatietoisuudessa vallitseva käsitys on paalutettuna esimerkiksi ensisijaisesti ulkomaille suunnattuun klassikkoteokseen Eino Jutikkala & Kauko Pirinen, *Suomen historia*. Weilin+Göös 1966. 230–231.

10. Henrik Meinander, *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohtat*. WSOY 2014, 120–122

11. Kettunen 2008, 19–20.

12. Marja-Liisa Julkunen, *Oppikirja käsitteiden opettajana*. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia N:o 23. Joensuun yliopisto 1989, 27.

13. Julkunen 1989, 27.

14. Jaakko Väisänen, *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. Kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 107. Joensuun yliopisto 2005, 14.

Marja-Liisa Julkunen on kirjoittanut oppikirjojen käsitteitä pohtivassa tutkielmassaan psykologi Gregg C. Odeniin viitaten käsitteiden välisistä suhteista ”noodeina” (*nodes*). Odenin mukaan käsitteet ovat osia noodeista, eräänlaisista merkitysrakenteista, jotka ovat suhteissa toisiinsa. Näin muodostuvat propositionaaliset (todet tai epätoimet väittämät joihin uskotaan) ilmauskokoelmat, joissa kompleksit käsitteet (tässä vaikkapa autonomisen Suomen synty ja kehitys kohti itsenäisyyttä) koostuvat joukosta yksinkertaisempia käsitteitä (tässä vaikkapa Porvoon valtiopäivät, sortovuodet, vapaussota). Tällaisen propositionaalisen merkityskokonaisuuden noodit ja niiden yksittäistapauksia kuvaavat käsitteet saavat merkityksensä niiden välisinä suorina tai epäsuorina suhteina toisiin verkoston käsitteisiin.¹⁵

Odenin ajatuksen noodeista tekee kiinnostavaksi sen tarjoama malli ajatella historiantutkimuksen käyttämiä käsitteitä, vaikkapa tapahtumien nimityksiä, osina laajoja propositionaalisia narraatioita¹⁶, kertomuksen rakenteisia kuvauksia tapahtumien merkityksistä. Käsitteiden käytön voisi, Odenin ajatuksen mukaisesti, olettaa olevan siten koherenttia kunkin propositionaalisen noodin tai narraation sisällä. Tämän ajatuskuvion mukaisesti ei ole siis mielekäästä kirjoittaa oppikirjaan esimerkiksi ensin Porvoon säätykokouksesta 1809 pelkkänä seremoniana ja sen jälkeen sortovuosista keisarin suomalaisille takaamien perustuslakien rikkomisena ja siten sortona.

Suomen historian kansallisen kertomuksen eräänlaisiksi käsitteelliseksi ”kipupisteiksi”¹⁷ on 1970-luvulta lähtien muodostunut kolme kysymystä: millaisilla nimityksillä kutsutaan Porvooseen Aleksanteri I:n kutsusta vuoden 1809 keväällä kokoontunutta säätyjen tapaamista? Entä vuosina 1899–1905 ja 1908–1917 Suomen suuriruhtinaskunnassa toimeenpantuja uudistuksia, jotka yhtenäistivät sen hallintoa Venäjän keisarikunnan

kanssa? Miten nimitämme vuoden 1918 sotatapahtumia? Nämähän ovat juuri ne tapahtumat ja käsitteet, joihin Paavo Haavikkokin aikanaan kiinnitti huomionsa. Näiden tapahtumien nimityksiin liitetään paljon poliittista tai ideologista painolastia: se mitä käsitettä käytät määrittää sen, kuinka sinut tutkijana tai kirjoittajana asemoidaan historiantutkimuksen kentällä.

Seuraavassa tarkastelen sitä, kuinka edellä kuvaamani tapahtumien sisällöstä ja nimityksistä käyty historiantutkimuksen keskustelut ovat vaikuttaneet tai olleet vaikuttamatta suomalaisiin lukion oppikirjoihin. Miia Ahderinne on tuoreessa pro gradu -tutkielmassaan tarkastellut sitä, kuinka tutkijoiden omaksumat niin sanottuja Porvoon vuoden 1809 valtiopäiviä koskevat uudet paradigmat ovat siirtyneet lukion ja peruskoulun historian oppikirjoihin. Hänen mukaansa uudet näkökulmat toki näkyvät oppikirjoissa, mutta viiveellä. Sellaisia tulkintoja, joita vastaan käydään tutkijayhteisössä kiivasta polemiikkaa, ei Ahderinteen mukaan oppikirjoihin päädy.¹⁸ Ahderinne tarkastelee asiaa pitkällä perspektiivillä, aina 1800-luvun lopussa esitetyistä tulkinnoista alkaen. Seuraavassa tarkastelun alle otetaan lyhyempi ajanjakso, se kuinka lukion historian oppikirjojen käsitteiden käyttö on muuttunut 1960-luvun tulkintakehyksistä tähän päivään (2017).

Eräänlaisena kansallisen historian kertomuksen ja käsitteistön tiivistymänä ja siten tarkasteltavan aineiston vertailukohtana kuvaan Salme Vehvilän ja Matti Castrénin aikanaan hyvin paljon käytettyä lukion oppikirjaa *Suomen historia*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1967.¹⁹ Kirjaa käytettiin hyvin monissa Suomen lukioissa pienin uudistuksin kautta 1970-luvun.

Porvoon säätykokoukselle Vehvilä ja Castrén uhraavat kirjassaan paljon palstatilaa. Otsikon ”Suomen valtio-oikeudellinen asema” alla selostetaan Porvoon kokouksen sisältö hyvin tarkasti,

15. Julkunen 1987, 21; Gregg C. Oden, Concept, knowledge, and thought. *Annual Review of Psychology* 38 (1987), 205.

16. Käsitän tässä narratiivin tai narraation käsitteet Jorma Kalelaan nojautuen kertomukselliseksi rakenteeksi, jolle ei voi esittää kysymystä onko se totta vai ei. Ks. Jorma Kalela, Narratiivi ei ole kertomus. *Historiallinen Aikakauskirja* 89 (1991), 146–155.

17. ”Kipupisteen” käsitteen olen lainannut Martti Häikiöltä, ks. Martti Häikiö, *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita 2003.

18. Miia Ahderinne, *Kansakuntien joukkoon. Suomen valtiollisen aseman muotoutuminen, historian tulkintojen muutokset ja niiden siirtyminen historian oppikirjoihin*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto 2016. 55.

19. Salme Vehvilä & Matti Castrén, *Suomen historia*. 4. painos. WSOY 1975.

korostaen tapahtuman valtio-oikeudellista ja sopimuksellista luonnetta ja sitä, että suomalaiset itse ehdottivat kokousta keisarille. Suomen valtion perustaminen Porvoossa ei jää epäselväksi, kun Vehvilä ja Castrén kirjoittavat: ”Porvoon valtiopäivillä Suomi liitettiin Venäjän keisarikuntaan sisäisesti itsenäisenä eli autonomisena valtiona.”²⁰ Venäjän yhtenäistämispoliitikan tausta kuvataan kansainvälistä tilannetta ja Venäjän sisäistä kehitystä vasten, yhtenäistämispoliitikan ajanjaksot esitellään niin otsikoissa kuin tekstissäkin suomalaisten Porvoossa saamia oikeuksia loukanneina sortokausina ja venäläistämisenä.²¹ Vuoden 1918 tapahtumat esitellään otsikon ”Vapaussota-kansalaisuutta” alla. Nimitysperia kommentoidaan tiiviimmällä kirjaintyyppillä taitetussa lisäosiossa seuraavasti ”Työväestön pyrkimys sosialistisen Suomen valtion luomiseen sai aikaan sen, että vapaussodasta tuli myös kansalais- ja sisällissota. Punaisella puolella taistelleet ovat käyttäneet myös luokkasota-nimitystä.”²²

Tarkasteltavana olevien tapahtumien tulkintojen ja käsitteiden muotoutumista kuvaavan vertailun suoritan kolmessa oppikirjojen ikäryhmässä. Ensimmäisen ryhmän muodostavat 1990-luvulla ilmestyneet Kirjayhtymän *Kronos 4: Suomen historian murroskausia* (1995)²³ sekä WSOY:n *Ajasta aikaan: Suomen historian käännekohtia* (1998)²⁴. Toinen ajallinen vertailuryhmä 2000-luvun alusta ovat Editan *Suomen historian Aikakirja* (2000)²⁵, WSOY:n *Eepos: Suomen historian käännekohtia* (2005)²⁶ sekä Otavan *Forum: Suomen historian käännekohtia* (2007)²⁷. Kolmas uusinta oppikirjojen kerrostumaa edustava vertai-

luryhmä ovat Editan *Kaikkien aikojen historia 4: Suomen historian käännekohtia* (2014)²⁸, Otavan *Forum 7: Historia* (2016)²⁹ ja Sanoma pron *Historia ajassa 3: Itsenäisen Suomen historia* (2017)³⁰. Aineisto ei ole kattava, enemmänkin näyte kuin systemaattinen otos oppikirjoista, mutta antanee suuntaa siihen, kuinka historiantutkimuksessa tapahtuvat paradigmanmuutokset siirtyvät – tai ovat siirtymättä – oppikirjoihin, joiden perustalle laajan yleisön historiakuva rakentuu.

Valtiopäivistä maapäiviksi

Osmo Jussila on ollut keskeinen tutkija keskustelussa Porvoon valtiopäivien 1809 merkityksestä Suomen valtiolliselle olemassaololle. Jo 1960-luvun lopulla hän alkoi professori Arvi Korhosen jalanjäljissä kyseenalaistaa Porvoon valtiopäivien luonnetta Suomen valtion perustamisajankohdaksi. Näkemyksensä hän esitti kootusti teoksessaan *Maakunnasta valtioksi: Suomen valtion synty* (1987). Siinä Jussila tarkasteli perusteellisesti, kuinka Porvoossa 29.3.1809 pidetyssä kokouksessa pidetyt puheet ja annetut vakuutukset muuttuivat 1800-luvun kuluessa suomalaisten vakaaksi käsitykseksi siitä, että tuolla päivämäärällä tehtiin sopimus Suomen kansan ja Venäjän keisarin välillä ja että tuolloin perustettiin Suomen valtio.³¹ Kautta 1980- ja 1990-luvun Jussilan näkemys sai osakseen kirpeää arvostelua, mutta – kuten muun muassa yllä mainitusta Henrik Meinanderin kirjoittamasta Suomen historian yleisesityksestä (2014) käy ilmi – Jussilan käsitys on sittemmin omaksuttu historiantutkimuksen pääasialliseksi tulkinnaksi aiheesta.

20. Vehvilä & Castrén 1975, 135.

21. Vehvilä & Castrén 1975, 165–170, 174–176.

22. Vehvilä & Castrén 1975, 181–186, lainaus 185.

23. Pauli Arola, Lasse Hongisto & Pirjo West, *Kronos 4. Suomen historian murroskausia*. Kirjayhtymä 1995.

24. Anja Rosendahl & Olavi Saija, *Ajasta aikaan. Suomen historian käännekohtia*. WSOY 1998.

25. Marketta Ahtiainen, Vuokko Aromaa, Pertti Haapala, Seppo Hentilä & Sirkka Kauppinen, *Suomen historian Aikakirja*. Edita 2000.

26. Jari Ukkonen, *Eepos. Suomen historian käännekohtia*. WSOY 2005.

27. Antti Kohi, Hannele Palo, Kimmo Päiväranta & Vesa Vihervä, *Forum. Suomen historian käännekohtia*. Otava 2007.

28. Jari Aalto, Vuokko Aromaa, Pertti Haapala, Seppo Hentilä & Jaana Nieminen, *Kaikkien aikojen historia 4. Suomen historian käännekohtia*. Edita 2014.

29. Eenariina Hämäläinen, Antti Kohi, Kimmo Päiväranta, Vesa Vihervä & Ira Vihreälehto, *Forum 7 Historia*. Otava 2016.

30. Juhana Aunesluoma, Titta Putus-Hilasvuori, Jari Ukkonen & Laura Vuorela, *Historia ajassa 3*. Sanoma pro 2017.

31. Osmo Jussila, *Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty*. WSOY 1987, 14; Jussila on palannut aiheeseen mm. teoksessa Osmo Jussila, *Suomen historian suuret myytit*. WSOY 2007, 81–140, jossa hän myös selostaa valtiopäivämyytin purkautumista Arvi Korhosen väitöskirjasta lähtien sivuilla 236–243.

Otavan oppikirja *Kronos* (1995) kuvaa Porvoon tapahtumia 1809 kutsumalla niitä Porvoon kokoukseksi ”eli ns. Porvoon valtiopäiviksi”.³² Historiantutkimuksessa 1980-luvun aikana tapahtunut paradigman muutos on siis selvästikin jo saanut kirjoittajat aprikoimaan tapahtuman nimitystä, vaikka tekstissä sittemmin puhutaankin vain valtiopäivistä. Sen sijaan WSOY:n *Ajasta aikaan* (1998) nimittää Porvoon tapahtumia epäroimättä valtiopäiviksi ja itse asiassa kuvattuaan Aleksanteri I:n toimia talvella 1808 jo ennen kevään 1809 valtiopäiviä kirjoittajat päätyvät siihen johtopäätökseen, että ”Suomi oli jo autonominen valtio, kun säädöt kokoontuivat Porvooseen maaliskuussa 1809.”³³

WSOY:n *Eepos* (2005) kertoo, otsikon ”Porvoon valtiopäivät 1809” alla kuinka Aleksanteri I ”mää räsi säädöt kokoontumaan valtiopäiville Porvooseen.” Heti tämän jälkeen tosin tarkennetaan, että kyseessä olivat oikeastaan Ruotsin ajan mallin mukaiset maapäivät (*landtag*) ja kerrotaan, kuinka historioitsijat jo 1800-luvulla olivat olleet erimielisiä siitä, mitä Porvoossa oikeastaan tapahtui: perustettiinkö siellä Suomen autonominen valtio vai liitettiinkö Suomi siellä vain keisarin hallitsemien alueiden joukkoon.³⁴ Otavan *Forum* (2006) kirjoittaa Porvoon valtiopäivistä, mutta kuvauksen lopuksi pohditaan valtiopäivien merkityksestä Suomen valtiolliselle olemassaololle esitettyjä erilaisia näkökantoja.³⁵ Editan *Aikakirja* (2000) kirjoittaa vain ”Porvoon kokouksesta 1809” eikä mainitse tässä yhteydessä halaistua sanaakaan valtiopäivistä.³⁶

Editan *Kaikkien aikojen historia* (2014) jatkaa saman kustantajan aiemman Aikakirja-sarjan viitoittamalla linjalla otsikoimalla ”Säätyjen kokous Porvoossa”. Myös tapahtumien kuvaus on uskollis-

nen kustantajan aiemman sarjan tekstille – valtiopäivä-käsitettä ei mainita.³⁷ Sen sijasta Otavan *Forum* (2016) kuvaa Porvoon tapahtumat edelleen kansallisen kertomuksen mukaisesti valtiopäivinä ja otsikoikin tapahtuman ”Säätyvaltiopäivät – Jumalan ja Keisarin armosta”. Forumin kirjoittajat toteavatkin tekstissä myöhemmin, että Suomi sai Porvoossa autonomian.³⁸ Sanoma pron tuore oppikirja *Historia ajassa* (2017) otsikoi tapahtuman ”Porvoon maapäivät 1809”, mutta esittelee kokonaisella sivulla keskustelua siitä, oliko säätyjen kokouksessa kyse valtiopäivistä vai maapäivistä.³⁹

Sorrosta yhtenäistämiseen

Osmo Jussilan näkemyksen mukaan ”sortovuosien” käsitteellä ja tulkinnalla Porvoon valtiopäivistä 1809 Suomen valtion perustamispaikkana on elimellinen yhteys. Jos Suomen valtio perustettiin Porvoossa 1809 annetulla hallitsijanvakuutuksella, jolla keisari teki sopimuksen Suomen kansan kanssa, vuoden 1899 helmikuun manifesti oli ”valarikko” ja ”valtiokaappaus”.⁴⁰ Jos taas Porvoon kokoukselta 1809 viedään sen status valtiollisen sopimuksen tekopaikkana, samalla romuttuu suomalaisten näkemys venäläistämistoimista valtio-oikeudellisena rikkeenä, ”sortona”. Kyse oli silloin yhtenäistämispolitiikasta, jonka suomalaiset kansalliset piirit kokivat sortona.⁴¹

Kirjayhtymän *Kronos 4* (1995) on aiheen käsitelyssään yllättävän ”haavikolaisella” linjalla. Ensin kuvataan, kuinka autonomia ja tulliraja Venäjään antoivat hyvät markkinat Venäjällä Suomen teollisuudelle. Suotuisa kehitys katkesi kun ”Helmikuun manifesti aloitti venäläistämiskauden, joka tunnetaan myös *ensimmäisenä sortokautena* (1899–1904).⁴² Tämän jälkeen kuvataan suo-

32. Arola et al. 1995, 13.

33. Rosendal & Saija 1998, 15.

34. Ukkonen 2005, 16–18.

35. Kohi et al. 2006, 18–20.

36. Ahtiainen et al. 2000, 21.

37. Aalto et al. 2014, 15–16.

38. Hämäläinen et al. 2016, 18–19, 132.

39. Aunesluoma et al. 2017, 18.

40. Jussila 2007, 140.

41. Jussila esitti näkemyksiään ”sortovuosista” eri artikkeleissa jo 1970- ja 1980-luvulla. Kootusti hän selostaa näkemystään helmikuun 1899 manifestista teoksessa Osmo Jussila, *Suomen Suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY 2004, 615–634. ”Sortovuosien” myytin purkamisesta ks. myös Jussila 2007, 244–263.

42. Arola et al. 1995, 36. Kursivointi alkuperäisessä tekstissä.

malaisten oikeudellinen näkökulma uuteen lainsäädäntöön hallitsijanvakuutuksen rikkomisena, mutta myös venäläisen imperiumin näkemys suomalaisten autonomian ongelmallisista puolista suurvallan hallitsemiselle.⁴³ WSOY:n *Ajasta Aikaan* (1998) on *Kronoksen* kanssa samoilla linjoilla, joskin painottaa enemmän venäläisen panslavismin merkitystä venäläistämispoliitiikan taustatekijänä. Käsittelykappale otsikoidaan ”Imperiumin yhtenäistämispoliitikka” ja tapahtumien käsitteellinen nimeäminen tapahtuu vasta niiden kuvauksen jälkeen: ”Helmikuun manifestista 1899 alkoivat routavuodet, joita kutsutaan myös venäläistämisajaksi ja sortokaudeksi. Nykytutkimuksen mukaan kyse oli yhtenäistämispoliitikasta [...]”.⁴⁴ Tapahtumien monitulkintaisuus siis tunnustetaan, joskin lukijalle jää mielikuva, että tämä tapahtuu hieman ”pitkin hampain”.

Oppikirjat näyttävät 2000-luvulla siirtyvän entistä enemmän painottamaan yhtenäistämispoliitikka-tulkintaa. WSOY:n *Eepos* 2000-luvun puolivälistä (1. painos 2003) tosin jatkaa perinteisellä linjalla ja otsikoi vuosien 1899–1905 ja 1908–1917 tapahtumat ”routavuosiksi” ja tekstissä kerrotaan, että ajanjaksoa ”on kutsuttu Suomen historiassa sortovuosiksi tai routavuosiksi”. Muutoin *Eepos* kirjoittaa ”venäläistämisestä”.⁴⁵ Sen sijaan Otavan *Forum* (2007) problematisoi jo otsikossaan ”Yhtenäistämispoliitikkaa vai sortoa?” ja kirjoittaa: ”Koska Venäjä oli jo pitkään pyrkinyt yhtenäistämään valtakunnan lainsäädäntöä, eivät kaikki nykytutkijat pidä helmikuun manifestin määräyksiä niin merkittävänä kuin niitä on perinteisesti pidetty”.⁴⁶ Sortokausien käsitettä ei mainita tapahtumien kuvauksenkaan yhteydessä vaan yhtenäistämistoimia kutsutaan teoksessa ”venäläistämiseksi”. Editan *Aikakirja* (2000) otsikoi vuoden 1899 tapahtumien kuvauksen ”Yleisvaltakunnalliset lait” ja kuvaa vuosisadan vaihteen tapah-

tumat yhtenäistämispoliitikaksi. Kirjan tekstiosassa tosin todetaan, että konflikti on tunnettu myös sortovuosien nimellä. Kun asiantuntijoiden laatimat kirjan tekstiosuudet selkeästi välttelevät nimeämistä tapahtumia sortovuosiksi, herää kysymys, onko vuosien 1908–1917 tapahtumia kuvaavan luvun otsikko ”Uusi sortokausi” peräti kustannustoimittajan tekemä.⁴⁷

Otavan *Forum*-sarjan uusin laitos (2016) näyttää ottavan tulkinnassaan taka-askeleen perinteisen tulkinnan suuntaan otsikoidessaan ”Suomi on venäläistettävä”. Tämän jälkeen tosin kuvataan tapahtumien tausta imperiumin yhtenäistämispoliitiikan ja kansainvälisen poliittisen tilanteen viitekehyksissä, mutta tapahtumia kutsutaan johdonmukaisesti ”venäläistämistoimiksi”. Sortokauden käsite vilahtaa vain, kun todetaan suomalaisen kutsuneen venäläistämistä ”sortamiseksi”.⁴⁸ Editan uusittu oppikirja *Kaikkien aikojen historia 4* otsikoi ”Venäjän yhtenäistämispoliitikka”, itse tekstissä sortokauden käsite esitellään aikaalaisterminä, joka yhdistyy ajatukseen yhtenäistämiseen pyrkineen lainsäädännön käsittämisestä hallitsijan valarikkomuksena.⁴⁹ Uusin tarkasteltavista oppikirjoista *Historia ajassa 3* otsikoi päälukunsa problematisoivasti ”Venäläistämistä, sortoa vai yhtenäistämistä?” Ns. ensimmäinen sortokausi ei esiinny käsitteenä kirjan tekstissäkään, jossa pyritään esittelemään ilmiön eri näkökulmat, mutta jälleen ajanjakso 1908–1917 otsikoidaan ”Toinen sortokausi”.⁵⁰

Vapaussodasta sisällissotaan

Eräänlaisena suurena sysäyksenä keskustelulle siitä, kuinka vuoden 1918 tapahtumia tulisi nimittää ja käsitteellistää, oli Heikki Ylikankaan teos *Tie Tampereelle* (1993).⁵¹ Toki keskustelua vuoden 1918 sodan nimityksestä oli käyty jo paljon aiemmin, mutta koska professori Ylikangas asettui voimak-

43. Arola et al. 1995, 35–37.

44. Rosendahl & Saija 1998, 50–53, lainaus 53.

45. Ukkonen 2005, 92–96.

46. Kohi et al. 2007, 43.

47. Ahtiainen et al. 2011, 66, 68, 75.

48. Hämäläinen et al. 2016, 134, 142.

49. Aalto et al. 2016, 68–69.

50. Aunesluoma et al. 2017, 50–51, 60.

51. Heikki Ylikangas, *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa*. WSOY 1993.

kaasti kannattamaan sisällissota-käsitteen käyttöä neutraalina vaihtoehtona, asia personoiti häneen. Samana vuonna, kun Ylikankaan teos ilmestyi, Suomen Historiallinen Seura järjesti keskustelutilaisuuden otsikolla ”Mikä sota?”, jossa historioitsijat esittelivät erilaisia käsitteellisiä kantoja sodan nimitykseen ja osin myös argumentoivat edustamansa käsityksen puolesta. Tilaisuus poiki *Historiallisen Aikakauskirjan* teemanumeron (2/1993), jossa julkaistiin esityksistä muokatut artikkelit.⁵² Aihepiiri oli siis ”kuuma”, kun ensimmäiset tarkasteltavana olevat oppikirjat ilmestyivät.

Historian lukion oppikirjat ovat olleet 1990-luvun alusta lähtien harvinaisen yksimielisiä vuoden 1918 tapahtumien nimityksestä. Kaikki tarkasteltavana olevat teokset kutsuvat sotaa niin otsikko- kuin tekstitasolla sisällissodaksi. Lähes kaikissa kirjoissa sodan taustan ja tapahtumien kuvausta seuraa erillinen tietolaatikko tai alaluku, jossa pohditaan sodan saamia erilaisia nimityksiä ja niiden taustoja.⁵³ Historiantutkijoiden käymä keskustelu näyttää siis Suomen sisällissodan 1918 tapahtumien kuvauksessa välittyneen hyvinkin nopeasti lukion historian oppikirjojen lehdille.

Suomettuja vai objektiivisia tutkijoita?

Suomalaiset historioitsijat eivät olleet aivan niin pysähtyneitä kansallisen projektionsa käsitteisiin 1970-luvun puolivälissäkään kuin Paavo Haavikko antoi ymmärtää poleemisessa kirjassaan *Kansakunnan linja*. Pauli Kettunen kuvaa, kuinka suomalaiset historiantutkijat toisen maailmansodan jälkeen reivasivat käsitteistöään uusiksi, ainakin niiltä osin kuin se oli poliittisesti välttämätöntä ja tarkoituksenmukaista. Historiankirjoituksessa, ainakin Kettusen mukaan, jouduttiin tarkastelemaan ”miltä Suomen asema ja suomalaisten toimet näyttivät muiden, ennen kaikkea Venäjän/Neuvostoliiton, näkökulmasta.”⁵⁴ Etenkin 1950-luvulla koulutautunut historioitsijasukupolvi

pyrki, ainakin historianfilosofian tasolla, irti kansallisesta paradigmat. Historismin periaattein se korosti, että oli irtauduttava historian kansallisesta korostamisesta sekä paneuduttava lähde-työskentelyyn ja lähdekritiikin kehittämiseen.⁵⁵ Kansallinen kehyskertomus Suomen valtion synnystä kuitenkin säilyi tai sitä jopa korostettiin ehkä siksi, että sen avulla saatettiin esittää, kuinka nimenomaan Venäjän keisari oli luonut Suomen valtiona. Sitä parempi Neuvostoliiton suuntaan, jos voitiin korostaa sitä, että Suomen itsenäisyyden tunnusti itse V. I. Lenin vuoden 1917 viimeisenä päivänä.

Edellä olevasta esityksestä voi saada käsityksen, että suomalaiset historiantutkijat olisivat 1990- ja 2000-luvulla nopeasti ja yksituumaisesti kääntäneet kelkkansa ja siirtyneet kansallisen kehyskertomuksen tulkinnasta katsomaan Suomen historiaa arvovapain käsittein kuin ”tuttuna ulkomaana”. Näinhän ei ollut asian laita. Aiheesta kiisteltiin pitkin 1970- ja 1980-lukuja ja Porvoon valtiopäivistä 1809, ”sortokausista” ja vuoden 1918 sodan nimityksistä käytiin 2000-luvun alussa edelleen kiivastakin keskustelua. Eräänlaista revanssia uusista tulkintakehyksistä haki Martti Häikiö teoksessaan *Historia ja väärät profeetat: Kirjoitusta Suomen historian kipupisteistä* (2003).⁵⁶

Häikiön ajatuksena oli, että erityisesti Osmo Jussilan, Matti Klingen ja Heikki Ylikankaan tulkinnot Porvoon valtiopäivistä lähinnä seremoniallisena säätykokouksena, autonomian ajasta myönteisenä ”keisariaikana”, sortokausista ymmärrettävänä yhtenäistämispoliittikkana ja vapaussodasta sisällissotana, olivat Paasikiven–Kekkonen linjana tunnetun ulkopoliittikan jatkumoa, joiden aika olisi ohi Neuvostoliiton hajottua ja Suomen liitettynä Euroopan Unioniin. Häikiö käänsi tulkinnot pääläelleen: kansallinen historian narraatio Suomen valtion kehyskertomukseen edusti objektiivista tutkimusta, joka tulisi

52. Pertti Haapala, Yksi vai monta totuutta? (pääkirjoitus). *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 97; Seppo Väisänen, Kansalaisista. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 98–192; Jari Ehrnrooth, Kapina. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 102–105; Pertti Haapala, Luokkasota. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 105–110; Heikki Ylikangas, Sisällissota. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 110–114; Risto Alapuro, Vallankumous. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 114–116; Ohto Manninen, Vapaussota. *Historiallinen Aikakauskirja* 91:2 (1993), 116–120.

53. Arola et al. 1995, 50–56; Rosendahl & Saija 1998, 84; Ukkonen 2005, 122–126; Kohi et al. 2007, 56–65; Aalto et al. 2014, 82–87; Hämäläinen et al. 2016, 168–182; Aunesluoma 2017, 70–78.

54. Kettunen 2008, 35.

55. Kettunen 2008, 35.

56. Häikiö 2003.

Kuvio 1. Oppikirjojen käsitteistön sijoittuminen perusnarratioihin autonomian ajasta

Kansallisen historiankirjoituksen käsitteellinen noodi	Porvoon valtiopäivät 1809 Suomen valtion perustajina	Sortokaudet keisarin valarikkomuksena	Vapaussota 1918 Suomen itsenäisyyden takaajana
"Kansallinen" narraatio	Ajasta aikaan 1998 Forum 2016	Eepos 2005	
Historian monitulkintaisuuden korostaminen	Kronos 1995 Eepos 2005 Forum 2007	Kronos 1995 Ajasta aikaan 1998 Forum 2016	
Narraatio "ulkoa käsin"	Aikakirja 2000 Kaikkien aikojen historia 2016 Historia ajassa 2017	Forum 2007 Aikakirja 2000 Kaikkien aikojen historia 2016 Historia ajassa 2017	Forum 2016 Kronos 1995 Ajasta aikaan 1998 Eepos 2005 Forum 2007 Aikakirja 2000 Kaikkien aikojen historia 2016 Historia ajassa 2017
Suomen historiaa "ulkoa käsin" tarkasteleva noodi	Porvoon säätykokous 1809 seremoniana	Venäjän keisarikunnan yhtenäistäminen	Sisällissota 1918 yhteiskunnallisena konfliktina

uudessa kansainvälispoliittisessa tilanteessa tekemään paluun pääasiallisena tulkintakehyksenä. Eurooppalaisesta ja Venäjän imperiumin näkökulmista tehdyt tulkinnat olivat Häikiön mukaan suومتumisen ajan tuotteita, jotka tulisivat katoamaan.⁵⁷ Vaikka Häikiön profetia kansallisen narraation paluusta vielä, liki 15 vuotta kirjan ilmestymisen jälkeen, näyttää ainakin lukion oppikirjojen valossa menneen vikaan, hän esittelee teoksessaan ansiokkaasti erityisesti 1990-luvulla historiantutkimuksen ja -kirjoituksen parissa käytyjä kiistoja tarkastelun alla olevista aiheista.

Muutos lukion oppikirjoissa

Autonomian ajan kehitys päättyen vuoden 1918 sotaan voidaan edellä kuvatun perusteella tiivistää ääripäissään kahteen päänarraatioon. "Kansalliseksi" kutsumani narraatio katsoo, että Porvoon valtiopäivillä 1809 tehtiin keisarin ja Suomen säätyjen kesken sopimus, jossa perustettiin Suomen valtio ja sortokaudet olivat keisarin valarikkomus Porvoossa taattuja perustuslakeja kohtaan. Lisäksi Suomen itsenäistymistä seuranneen

vuoden alussa syttynyt sota oli vapaussota, jossa venäläiset joukot yhdessä punaisten kanssa lyötiin ja ajettiin maasta ja joka takasi Suomen itsenäisyyden. Tässä professoreiden Osmo Jussila, Matti Klinge ja Heikki Ylikangas nimiin laitettu ja heidän näkökantojensa varaan konstruoitu Suomea "ulkoa käsin" katsova narraatio taas katsoo, että Porvoossa kokoontui jonkinlainen seremoniallinen säätykokous, jossa pidettyjä puheita ja annettuja vakuutuksia suomalaiset alkoivat myöhemmin pitää autonomian perusteina. Näin sortokaudet eivät olleetkaan keisarin valarikkomus vaan niitä tulee tarkastella yleisen eurooppalaisen ja Venäjän yleisvaltakunnallisen tilanteen sekä keisarikunnan yhtenäistämisen politiikan kehityksessä. Tulkinnassa venäläisten joukkojen merkitys vuoden 1918 sodassa ei ollut merkittävä vaan kyse oli Suomen sisäisestä yhteiskunnallisesta konfliktista, sisällissodasta.

Lukion oppikirjojen perusteella tehty tarkastelu historiantutkimuksen kolmesta "kipupisteestä" osoittaa selkeästi, kuinka "jussilalais-klingeläis-ylikankaalainen" tulkintakehys dominoi

57. Häikiö 2003, erit. 23–24, 49–54, 91–92, 100–101, 104–110.

nykyistä historianopetusta. Muutos tulkinnoissa on havainnollistettu oheisessa kuviossa.

1990-luvulle tultaessa tilanne oli muuttunut radikaalisti Osmo Jussilan väitteestä, jonka mukaan vielä 1980-luvulla (1987) historian lukion oppikirjoissa kuva Suomen valtion synnystä oli edelleen muuttumaton ja että Porvoon valtiopäivien 1809 sopimusluonnetta korostettiin.⁵⁸ Vain kaksi tässä tarkastelluista oppikirjoista esitti Porvoon kokouksen Suomen valtion syntynä, toinen niistäkin on julkaistu vuonna 2016. Sen sijasta Editan *Aikakirja*-sarjaa lukuun ottamatta muut oppikirjat korostivat aina 2000-luvulle saakka tapahtumasta esitettyjen tulkintojen eroavuuksia. Uusimmat oppikirjat asettuvat varauksetta tukemaan Osmo Jussilan paaluttamaa näkemystä Porvoon säätykokouksesta enemmänkin seremoniallisena tapahtumana ja autonomian ajatuksen syntyä myöhemmin 1800-luvun kuluessa.

Myös ”sortokausien” tulkinnessa oppikirjat ovat kääntyneet kuvaamaan tapahtumia vähintään monitulkinntaisina, useat nimenomaan Venäjän keisarikunnan yhtenäistämispoliitikan näkökulmasta. Vain yksi 2000-luvun oppikirja kuvaa tapahtumat nimenomaan sortokauden käsitteellä ja painottaen tapahtumien oikeudellista luonnetta, 1990-luvulla julkaistut oppikirjat puolestaan kuvaavat historian monitulkinntaisuutta ja 2010-luvun oppikirjat lukuun ottamatta Otavan *Forum*-teosta (2016) painottavat yhtenäistämispoliitikkaan kiinnittynyttä tulkintaa. On merkille pantavaa, että kaikki tarkasteltavana olleet oppikirjat käyttävät vuoden 1918 tapahtumista varsinaisessa tekstiosassaan sisällissota-käsitettä. Siksi ne on sijoitettu kuviossa ”ulkoa käsin” narraation ”puhtaaseen käsitteelliseen noodiin”. Yhtä hyvin kaikki nämä oppikirjat olisi voitu sijoittaa myös historian monitulkinntaisuutta korostavaan tulkintakehykseen, koska kaikissa niissä on erillinen ”keskusteluosuus”, jossa käydään läpi perusteet vuoden 1918 sodasta käytetyille eri nimityksille.

Kuviossa kiinnitty huomio siihen, ettei tarkasteltavana olleista oppikirjoista enää yksikään sijoittunut Vehvilän ja Castrénin oppikirjan tapaan puhtaasti ”kansallisen narraation” tulkintakehykseen. Lähimpänä tätä tulkintakehystä ovat *Ajasta aikaan* (1998), *Eepos* (2015) ja *Forum* (2016). Suomea ”ulkoa käsin” tarkastelevaa narraation tulkintakehystä edustavat puhtaimmin *Aikakirja* (2000), *Kaikkien aikojen historia* (2016) ja *Historia ajassa* (2017). Tulokseen vaikuttaa varmasti myös se seikka, että ”Aikakirjan” ja ”Kaikkien aikojen historian” viidestä kirjoittajasta kolme on samoja.

Vaikka tarkastelun alla olleet oppikirjat ovat enemmänkin näyte kuin edustava otos kaikista tarkasteluajanjaksona julkaistuista lukion historian oppikirjoista, osoittaa tässä tehty oppikirjojen analyysi nähdäkseni sen, että tutkijapiireissä nykyään vahvimman kannatuksen saaneet tulkinntat kolmesta tarkastellusta Suomen historiantutkimuksen ”kipupisteestä” ovat siirtyneet myös oppikirjojen sivuille. Sen sijaan on merkille pantavaa, etteivät kaikki oppikirjat noudata Gregg C. Odenin olettaa käsitteellistä noodia: esimerkiksi Porvoon valtiopäivistä esitettyjen tulkintojen suhde siihen, kuinka niin sanotuista sortovuosista kirjoitetaan, ei ole kaikissa oppikirjoissa käsitteellisesti johdonmukainen. Oppikirjojen tekijät eivät siis ole hahmottaneet käyttämiensä käsitteiden keskinäisiä suhteita. Tähän on voinut olla monia eri syitä, niistä vähäisin ei ole se, että oppikirjoilla on yleensä useita kirjoittajia eikä kustannustoimittajankaan roolia aiemmin opittujen tuttujen käsitteiden tuomisessa kirjan tekstiin tai otsikointiin voi vähätellä. Tämä useissa oppikirjoissa esiintyvä käsitteellinen epäjohdonmukaisuus kuvastaa joka tapauksessa huolestuttavalla tavalla sitä, kuinka pinnallisella ymmärryksellä historiankirjoituksen käsitteellisistä rakenteista historian oppikirjoja kirjoitetaan ja julkaistaan ja siten muodostetaan suomalaisten kansallisen itseymmärryksen keskeistä elementtiä, historiakuva.

58. Jussila 1987, 10–11.

Abstract: National concepts in a mold

The narrative about the birth of the Finnish state at the "Diet of Porvoo in 1809", where the Emperor Alexander I gave the promise to "keep the constitution of the land" in force was dominating in the school textbooks in the 1960s and 1970s. As a logical continuum to this, the unification policy of the Russian Empire has been interpreted as "suppression" and the Finnish Civil War 1918 as the "Freedom War" from the yoke of Russia. However, these approaches begun to change among the historians in the 1980s and 1990s. The "Diet" was explained as a formal meeting of the new emperor with the representatives of his new subjects, the "suppres-

sion" was seen from the perspective of the Empire as "unification" and the "Freedom War" was seen as a domestic civil war in nature. In this article, Professor Kimmo Katajala examines, if these new approaches were taken into the college text books from the 1990s to the present. He claims that some textbooks adopted the new approaches as a new narrative quite fast. However, some textbooks have been somewhat conservative and they still follow at least partly the pattern of the 1960s. In several cases, the textbooks do not follow the conceptual logic of the opposing narratives but they are presenting an illogical mixture of these two opposing approaches.

Keywords: conceptual history, textbooks, narratives